

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

15 NOVEMBER
1946

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

19e JAARGANG
Nº 11

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

VERBETERING VAN DE WERVEN AAN DE OUDEGRACHT.

De tijdelijke gemeenteraad van *Utrecht* heeft in één zijner laatste zittingen een besluit genomen, dat voor onze gemeente en zeer zeker ook voor onze vereeniging van bijzondere beteekenis is.

Voor de restauratie van eenige aan de gemeente behorende werfmuren en brugkelders met de voorgelegen werven en kademuren langs de Oudegracht, is door den Raad een krediet van f 25.000.— ter beschikking van het College van B. en W. gesteld.

Hierdoor zal een verbetering tot stand komen van een historisch bezit onzer stad, dat waard is in de best mogelijke toestand te herrijzen.

Het toenmalige College van B. en W. richtte in 1941 een verzoek tot de Schoonheidscommissie, teneinde voorgelicht te worden over het aanbrenge van reclames op de werven. Als resultaat van haar bemoeiingen ten deze diende genoemde commissie het navolgende plan in:

10. Ondubbelzinnige regeling van den eigendomstoestand van de werven, zoo noodig door onteigening van alle werfgedelten, die niet onbetwist eigendom van de gemeente zijn.
20. Verwijdering van op de werven opgerichte gebouwtjes en afsluitingen, voor zoover deze het beeld van de gracht schaden.
30. Herstel en restauratie van de werven en hun oeververdedigingen en werfmuren.
40. Uitgifte van de werven aan de eigenaren van de belendende perceelen, ten gebruike voor doeleinden van handel en bedrijf.

Voor de gewenschte onteigening van enkele particuliere eigendommen is reeds in beginsel de medewerking van het Rijk verkregen. Bij deze onteigening zal door het gemeentebestuur natuur-

lijk naar een minnelijke schikking gestreefd worden, waarbij op de medewerking der betrokkenen een ernstig beroep zal worden gedaan.

Ook van de zijde van het College van Gedeputeerde Staten onzer provincie schijnt een welwillende medewerking verwacht te mogen worden, zoodat door samenwerking van Rijk, Provincie en Gemeente ons wellicht een oplossing wacht, waardoor deze historische bijzonderheid onzer stad in haar toestand van voorheen hersteld zal worden.

Door verwijdering van bepleistering en beschildering, door vernieuwing van oeververdedigingen en balies, kan eerlang begonnen worden aan het gemeentebezit, waarna het thans nog particuliere bezit hopelijk spoedig zal volgen.

Zoo kan onze stad zich denkelijk binnen niet al te langen tijd beroemen op een uniek historisch monument, na een alleszins verantwoorde restauratie.

R. VAN GAASBEEK.

BODEM-ONDERZOEK IN UTRECHT.

Naar aanleiding van het interessante artikel van professor Immink over het Rijnbeloop in Utrecht (blz. 53—60) en vooral in verband met zijne opmerking, dat door een nauwkeurig bodemonderzoek wellicht bruikbare gegevens omtrent den vroegeren loop van den Rijn in het Utrechtsche stroomgebied kunnen worden verkregen, meen ik, dat het misschien van nut kan zijn, daarover mijne ervaringen mede te deelen.

In mijn praktijk als bouwkundige onderzocht ik in den regel de gesteldheid van den bouwgrond alvorens met den eigenlijken bouw te beginnen. Mijne herinneringen daaromtrent gaan tot 1900 terug.

Het maken van een gracht, van een uitwatering, van een riool of van een fundeeringssleuf bestaat vanzelf sprekend uit het weggraven van den daartoe in aanmerking komenden grond, welke in Utrecht bijna altijd uit zgn. aangevulden grond bestaat: een laagje hoogveen, daaronder een zware laag groene klei, en deze weer rustende op de OERBANK, gevormd door een vermenging van diluviaal zand met leempoeder.

De aansluiting klei en oerbank wordt echter wel eens onderbroken door een laagje zwart veen, dat, uit vrees voor verzakking der bovenlaag bij overmatige belasting, moet worden weggegraven.

Nu komt het er echter op aan er de bijzondere aandacht op te vestigen, wanneer deze grondvermenging, dit zgn. „grondstaal”, sterke afwijkingen vertoont. Zoo vond ik in de jaren 1900—1916 verschillende stukken grond, waarin, te rekenen vanaf een meter onder het maaiveld, belangrijke rivierzandlagen van twee, soms wel van twee-en-een-halve M. dikte voorkwamen. Rivierzand zoo scherp en zoo zuiver, dat het wel leek alsof het pas uit de Lek

was opgehaald. Voor mij zelf meende ik dan met overblijfselen van het verzande stroomgebied van den Minstream of van eenige andere uitlooper der Rijnbevoeiing te doen te hebben.

Deze bodem-samenstelling vond ik aanwezig in de omgeving der tegenwoordige Van Limburg Stirumstraat, hoek Burgemeester Reigerstraat, veder aan de westzijde van het Wilhelminapark ter plaatse van de perceelen 20—24, en op het daar nabij gelegen terrein van het voormalig landgoed Oudwijk.

Volgens de overlevering zou bij het graven der vijvers in het Wilhelminapark dezelfde ondervinding zijn opgedaan. Vondsten van overeenkomstigen aard zijn blijkens verkregen inlichtingen ook aan den zuidelijker gelegen Nicolaasweg gedaan en misschien is het niet al te gewaagd te veronderstellen, dat deze oude weg oorspronkelijk de verzande bedding van een rivieruitloopje was.

De bodem van het tegenwoordige Stadhouderskwartier, het vroegere Sportpark der familie Moerkoert, heb ik ook onderzocht, evenals de gronden aan de Prins Hendriklaan en de Laan van Minsweerd met omgeving. Daar vond ik op het witte oerzand een soms wel twee tot drie meter dikke veenlaag onder het maaiveld, wat de meening deed post vatten, dat hier zeer zeker uitgestrekte veenplassen gelegen hebben.

De daaraan ten noorden grenzende gronden, welke belangrijk kleiachtiger en zanderiger zijn, steunen de opvatting, dat de naam „het Hoogeland” aan deze bodemgesteldheid ontleend is.

Voor vakmensen heb ik ongetwijfeld weinig of geen nieuws verteld, en men gelieve deze mededeelingen dan ook slechts als een blijk van waardeerende belangstelling te beschouwen. Hopelijk bewegen ze anderen om hunne ondervindingen bekend te maken en zodoende tot de uiteindelijke oplossing van het Utrechtsche Rijnvraagstuk bij te dragen.

L.

EEN STIJLVOLLE RESTAURATIE.

Boven de gewelven van het bolwerk stond sinds 1564 achter het huis „Manenberg” een oude, onoogelijke schuur, van binnen donker en onherbergzaam. In 1664 werd door de vroedschap besloten om bij een eventueele pestepidemie aldaar patiënten te huisvesten. Of er ooit pestlijders verpleegd zijn, is mij niet bekend.

Thans wordt die schuur omgebouwd tot een stijlvol antieke woonstede. Het uit rooden baksteen opgetrokken voorgeveltje is een lust voor het oog: een eikenhouten boven- en onderdeur, een grooter en kleiner raam terzijde, onder een toog, waarboven — asymmetrisch gesteld — een aardig gevelsteentje met de voorstelling van een bezigen beeldhouwer. Het huis binnengaand ziet men rechts in de vestibule een kleine keuken met haardstede, links een doucheruimte met W.C., terwijl vóór ons de groote, goed verlichte

woonruimte ligt, afgesloten door een oude eikenhouten deur. Daarin is een schouw gemetseld met een allegorische voorstelling, waaraan de beeldhouwer (Dhont), die het huis zal bewonen, druk doende is. De tegenover de deur gelegen lange wand bevat een breede toog waarin flinke vensters zijn aangebracht, alles in stijl. In den linkerhoek van het woonvertrek leidt een trap naar een galerij, die tot de slaapkamer, met een venster in den voorgevel, toegang geeft.

Over ongeveer zes weken zal het interieur zijn voltooiing naderen.
10 Sept. '46. K. A. R.

HENDRIK GOUDT.

Mijn aandacht werd gevestigd op een bijdrage van den heer Van Lutternvelt, in het Maandblad van Oud-Utrecht van 15 Februari j.l., betreffende een bespreking van he tboek „Het raadsel van Arend en Hendrik Goudt” door J. J. ten Hove (pseud. van D. Hoek), verschenen in 1944 bij „De bezige Bij”. De indruk wordt geschapen, alsof voordien van den Utrechtschen edelman-graveur geen levensberichten bekend waren, dat zijn afkomst ietwat duister is en dat tevoren in de moderne literatuur geen melding van hem is gemaakt, dan in de bekende lexica van Wurzbach en van Thieme-Becker.

Het zij mij vergund op te merken, dat in 1928 Dr. Heinrich Weizsäcker in het tijdschrift Oud-Holland (blz. 110 v.v.) een ruim gedocumenteerd levensbericht heeft gepubliceerd. De heer Weizsäcker, destijds verbonden aan het museum te Frankfort — de geboorteplaats van den beroemden meester Adam Elsheimer —, had reeds eerder belangrijke studies over Elsheimer en diens kring doen verschijnen en stelde er veel belang in ook de relatie Elsheimer-Goudt nauwkeurig te weten. Hij heeft zich toen de moeite gegeven een reis naar Nederland te ondernemen om de Utrechtsche en Haagsche archieven te bestudeeren. Met hulp van wijlen Dr. Schuylenburg is hij geslaagd zeer belangrijke bijzonderheden in het licht te brengen.

Eenige jaren nadien, 1933, is het prachtige standaardwerk over Adam Elsheimer van Dr. Willi Drost verschenen, waarin de schrijver de gegevens door Weizsäcker bijeengebracht, in een belangrijk hoofdstuk over Hendrik Goudt heeft verwerkt (blz. 165—174), benevens een uitvoerige studie heeft gegeven over zijn teekeningen en gravuren.

De resultaten van de onderzoekingen door Weizsäcker en Drost verricht, — die geheel berusten op archivalische aantekeningen, —, wijken in alle opzichten af van het betoog door J. J. ten Hove, althans voor zoover zij in bovengenoemde bespreking zijn vermeld.

Vooreerst blijkt uit de bijdragen van Weizsäcker, dat Hendrik

Goudt niet de zoon is geweest van Prins Willem van Oranje en een eenvoudig naaistertje, Anneken Cools, en ook, dat het kind niet door Arnout Goudt is geadopteerd. De ouders van Hendrik Goudt zijn beiden met name bekend.

Ten tweede zou volgens den schrijver J. J. ten Hove Hendrik Goudt in 1626 zijn overleden. In de oudere literatuur, Joachim Sandrart (1675)¹⁾ en Arnold Houbraken (1719),²⁾ was reeds het overlijden van Hendrik Goudt met een fantastisch verhaal omhuld. Tengevolge van het innemen van een liefdedrank, hem door een begeerige huishoudster bereid, zou hij krankzinnig zijn geworden en kort nadien, in 1626, overleden. Door de onderzoekingen van Weizsäcker moet ook dit verhaal naar het rijk der fabelen verhuizen. Goudt is inderdaad in 1624 zwakzinnig geworden, zij het dan zonder drankje, en heeft nadien nog 24 jaren geleefd. In 1648 is hij overleden.

Het zou een al te groote uitvoerigheid eischen, indien ik op alle bijzonderheden van het geschrift van den heer Ten Hove inging. Daarom laat ik in een kort overzicht het leven van Hendrik Goudt volgen, zooals het door Weizsäcker en Drost in hun bovengenoemde studies is gereconstrueerd, doch welke geschriften, naar het schijnt, de heeren Ten Hove en Van Luttervelt onbekend zijn gebleven. De lezer zal door vergelijking met de bijdrage in het Maandblad van Februari j.l. belangrijke verschillen kunnen constateeren. Ter verdere oriëntering laat ik de bronnen volgen, waaruit Weizsäcker zijn gegevens heeft geput.

Jonkheer Hendrik Goudt, Ridder, Heere van Noortnieuwlant, van de Keen ende ambachtsheer van de vijf Gorssen", zooals zijn volledige titel is overgeleverd³⁾, was een lid van een welbekend Hollandsch geslacht. De familie zetelde in Den Haag. Daar wordt reeds in 1533 Willem Goudt vermeld „raad en ontvanger generaal van de beeden der keizerlijke majesteit in Holland", als bouwheer van een aanzienlijk huis aan het Noordeinde, ter plaatse waar thans het Koninklijk Paleis is gelegen⁴⁾. Een neef van hem was Arnout Goudt „hofmeester van Louise de Coligny," de weduwe van Prins Willem van Oranje. Arnout bezat adelsbrieven, hem geschonken door Koning Hendrik IV van Frankrijk⁵⁾. Hij was gehuwd met een dochter uit het geslacht Persijn⁶⁾, eveneens een bekende Nederlandsche familie. Uit dit huwelijk is Hendrik Goudt, onze kunstenaar, geboren, waarschijnlijk in Den Haag en niet te Utrecht, wat Sandrart en Houbraken schrijven. Het jaar van zijn geboorte is niet precies bekend. Sommige schrijvers hebben gemeend dit omstreeks 1585 te moeten stellen, een opgave die door latere auteurs ten onrechte als vaststaand is aangenomen⁷⁾. Echter kan het jaar zijner geboorte niet ver van 1580-'85 verwijderd zijn, eerder vroeger dan later.

De naam van Hendrik Goudt wordt in 1605 vermeld in een op-

dracht op een der bladen in „Spiegel der Schrijfkunst” van Jan van de Velde: „A Monsieur H. Goudt, Gentilhomme Hollandais”⁸⁾.

Kort na 1605 schijnt hij naar Rome te zijn gegaan, waar hij de vriend en beschermer is geworden van den reeds meermalen genoemden kunstenaar Adam Elsheimer. Goudt kocht al zijn schilderijen, liet hem zelfs eenigen tijd alleen voor zich werken en was met hem door innige vriendschap verbonden, die volgens Mancini⁹⁾ tijdelijk is verstoord geworden door een meeningsverschil over geldzaken, maar spoedig weer in het reine gebracht.

In 1610 is Elsheimer overleden. Hendrik Goudt schijnt toen geen lust meer gehad te hebben in Rome te blijven en kwam reeds het volgend jaar naar Nederland terug. Hij vestigde zich te Utrecht, waar hij vanaf 1611 tot aan zijn overlijden is blijven wonen¹⁰⁾. Daar heeft hij een groot gedeelte van zijn terecht vermaarde gravuren, alle naar scheppingen van Adam Elsheimer in zijn bezit, in het licht gegeven. Hij had zijn verblijf gevonden op het Janskerkhof, waar hij in 1612 twee belendende huizen had gekocht, een groot en een klein, met stallingen en toebehooren (thans no. 18), voor den toentertijd kapitale som van 4800 pond¹¹⁾.

Vervolgens citeert Weizsäcker de reeds vermelde berichten van Sandrart en Houbraken inzake de liefdesdrank. Zeker is, dat tusschen de jaren 1613—1617 Goudt over zijn verstand nog goed wist te beschikken, wat uit verschillende processtukken uit die jaren duidelijk blijkt. Eerst in 1625 wordt door notaris Jacob Booth te Den Haag, die gehuwd was met een Machtelt Goudt, aan Arnout Goudt, Hendriks vader, volmacht verleend om beide huizen aan het Janskerkhof te verkoopen, en werd bepaald, dat aan Geertruida van Stene gelden zullen worden verstrekt, die moesten dienen voor het levensonderhoud van Hendrik Goudt, een en ander tengevolge van diens „indispositie des verstands”¹²⁾. In een latere acte, van 1628, wordt hij „innocent” (zwakzinnig) genoemd en zijn vader als „voogd” vermeld. Deze notities stemmen overeen met de mededeelingen van Joachim Sandrart, die schrijft, gedurende zijn leertijd bij Gerard van Hondhorst in de jaren 1625—26, Hendrik Goudt meermalen bezocht te hebben en bevonden, dat Goudt zich niet alles meer wist te herinneren, uitgezonderd als men hem over de werken van Adam Elsheimer sprak. Volgens Sandrart was zijn verpleegster-huishoudster dezelfde vrouw, die hem in het ongeluk had geholpen¹³⁾. In Juni 1628 overleed Hendriks vader, die in het „kleine” huis aan het Janskerkhof, naast zijn zoon woonde¹⁴⁾. Hij werd met voorname statie begraven in de Regulierskerk (thans N.V. Huis) aan de Oudegracht.

Hendrik Goudt heeft zijn vader nog 20 jaren overleefd. In de literatuur wordt zijn overlijden, op goed geluk, omsteeks 1630 bepaald. Echter in de Utrechtsche archieven is aangeteekend, dat hij

eerst op 17 December 1648 is overleden en 2 Januari 1649 met veel plechtigheid in de Regulierskerk, naast het graf van zijn vader, ter aarde besteld¹⁵). De begrafenis had plaats vanuit het huis „omtrent de St. Jacobsbrug” (aan de Oudegracht), waar Hendrik reeds lang gewoond moet hebben. Het kleine huis aan het Janskerkhof werd sinds 1629 bewoond door Beatrix van Wede van Stoetwegen¹⁶), haar buurman in het groote huis was in 1632 Jonkheer Johan van Heemskersk van Bekesteijn¹⁷).

Tot zoover het levensbericht van Hendrik Goudt, zooals dit door Weizsäcker en Drost is gegeven. Het is onnoodig hier in te gaan op de kunstwerken van Goudt, aangezien deze in de uitgave van J. J. ten Hove blijkbaar niet worden behandeld.

Ik stel het op prijs, dat het boek van J. J. ten Hove in een zeer fraaie editie is verschenen en dat de opbrengst voor nuttige vaderlandsche doeleinden is besteed. Dit alles neemt echter niet weg, dat de inhoud, vooral als deze handelt over een belangrijk kunstenaar als Hendrik Goudt, in overeenstemming moet zijn met de feiten. Dit nu, lijkt mij niet het geval te zijn.

P. T. A. SWILLENS.

AANTEEKENINGEN.

- 1) Academie der Bau-, Bild- und Mählereij-Künste von 1675, blz. 180. Ik citeer uit de heruitgave van 1943, bewerkt door P. T. A. Swillens.
- 2) De groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en Schilderessen, Dl. I, blz. 44. Ik citeer uit de heruitgave van 1925, bewerkt door Dr. A. R. Peltzer.
- 3) Oud-Archief der Gemeente Utrecht. Registers van transporten der stad Utrecht, 30 December 1613.
- 4) Haagsch Jaarboekje XI, 1899, blz. 381.
- 5) Ibidem, blz. 403. Het wapen der familie Goudt in E. van Engelen: Grafs en wapen der kerken van Utrecht, I, blz. 561 (Bibliotheek der stad Utrecht).
- 6) Van Engelen, als boven.
- 7) Ook door Burchard in Thieme-Becker, XIV, blz. 430. Daarin ook de literatuur over Goudt tot 1921. Nadien is nog verschenen een verhandeling van Henry Scipio Reitlinger in The Printcollectors Quarterly, vol. VIII, 1921, blz. 231 v. v.
- 8) Een exemplaar in het Prentenkabinet te Amsterdam. Het 23ste blad is aan Goudt gewijd.
- 9) Giulio Cesare Mancini, Alcuni considerazioni etc. Bibli. Vat. Cod. Barb. lat. 43155, fol. 95b, afgedrukt in het tweede bericht van „Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft”, 1912, blz. 105.
- 10) Dr. Weizsäcker noteert, dat Hendrik Goudt in 1611 lid is geworden van het St. Lucas-gilde te Utrecht. Hij citeert Kramm, deel II, blz. 593. Opmerking verdient, dat Kramm veel van zijn aantekeningen over Utrechtsche kunstenaars heeft gevonden in een geschrift van Van der Puijl (thans in mijn bezit), eertijds directeur van het Schildergenootschap te Utrecht. Dit geschrift is zeer onbetrouwbaar, wat bereids door Mr. S. Muller in zijn uitgave „Schildersverenigingen te Utrecht” duidelijk is gemaakt. In de Officieele ledenlijst van het St. Lucas-gilde, bewaard in het Archief te Utrecht, komt de naam van Goudt niet voor.
- 11) Deze wetenschap is Dr. Weizsäcker geworden, doordat hij van den

lateren eigenaar der perceelen, den heer C. R. Kühnen, inzage heeft gekregen van de verschillende acten het huis betreffende.

12) Not. Archief, den Haag 150, fol. 892. Over Goudts „indispositie” wordt ook gesproken in een akte van 10 October 1632 in het Gem. Archief te Utrecht.

13) Het verhaal van de „liefdedrank” is slechts te beschouwen als een kletspraatje van „men”, d.w.z. van het volk, de bureu, enz. Indien de feiten inderdaad zich hadden voorgedragen als Sandrart en Houbraken deze beschrijven, zou Hendriks vader, Arnout Goudt de dame ongetwijfeld op straat hebben gezet, ofwel zou de notaris zeker maatregelen hebben genomen, ofwel zou zij door de rechterlijke macht wegens vergiftiging zijn vervolgd.

14) Van Engelen geeft op (blz. 561), 28 Juni. Volgens het Register van Overledenen, Gem. Archief te Utrecht, is hij 14 Juli begraven.

15) Register van Overleden 1649: „Jonkheer Hendrick Goudt, Heer van de Keen, Ridder, etc. omtrent de St. Jacobsbrug”.

16) Gem. Archief te Utrecht, Transportacte van 27 Juni 1629. Het koopcontract werd reeds 14 Juni 1628 afgesloten.

17) Gem. Archief te Utrecht, Transportacte van 10 October 1632. Het origineel in bezit van den heer C. R. Kühnen.

(De aantekeningen 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17 zijn van Dr. Heinrich Weizsäcker).

In de bijdrage van den heer Van Luttermvelt wordt ook gesproken over de titel „Palatinus Comeset Curatae Militiae Eques” van Hendrik Goudt, die op eenige van zijn gravures voorkomt. Dit schijnt een Pauselijke onderscheiding te zijn geweest, die, naar ik meen, heden, zij het in eenigszins anderen vorm, nog bestaat. Ook hierover handelt Heinrich Weizsäcker uitvoerig in zijn artikel in Oud-Holland (blz. 115).
Sw.

UTRECHTSCH E D I C H T E R W O N I N G E N .

V. Hieronymus van Alphen.

(Aanvulling van blz. 74).

Van bevriende zijde deelde men ons mede, dat blijkens de lidmatenregisters der Nederlandsche Hervormde gemeente alhier, welke in het dienstgebouw aan het Domplein berusten, Willemina Lucia van Alphen reeds op 1 Oct. 1750 met attestatie te Utrecht was aangekomen. De attestatie was gedateerd 15 Sept. 1750 en geteekend door Ds. M. W. d'Roer. Waar zij zich toen heeft gevestigd, is niet meer na te gaan, maar vast staat nu, dat Van Alphen niet van zijn 14e, maar reeds van zijn 4e jaar af te Utrecht heeft gewoond.